
SINKÓ ERVIN CENTENÁRIUMÁN

SINKÓ ERVIN ÉS A TÖRTÉNELMI SZÜKSÉGSZERŰSÉG

UTASI CSABA

Juhász Erzsébet emlékezetére

A nem egészen tizennyolc éves Sinkó Ervin „kemény és vallás-erősségű álláspont”-ot óhajt kialakítani a dolgokkal szemben, amire a „borzalmas”, „sötét” városban, Szabadkán némileg nyílik lehetőség. Miután azonban fölkerül a forrongó Budapestre, s megismerkedik a marxista tanokkal, tétovázása gyorsan szertefoszlik. Közvetlenül megalakulása után belép a Kommunisták Magyarországi Pártjába, s a proletárdiktatúra alatt „minden látható cselekedetében” „elülső helyen” képviseli a forradalmat. A „végső harc” katonája, de csak látszólag, hisz a diktatúra egész sor olyan megrendítő etikai dilemma elé állítja, amelytől egyszerűen nem tud szabadulni. Érthető hát, hogy amikor a fehérterror bosszúja elől sikerül Bécsbe szöknie, csakhamar hozzáfog tapasztalatai rendszerezéséhez, s 1920 tavaszán-nyarán megírja *Az út* című emlékiratát, melyet legbensőbb élete „sorsdöntő dokumentumának” nevez.

Az emlékirat tanúságaként Sinkó Ervin eleinte a vulgármarxista pozitívizmus eleveit követi. Felhőtlen meggyőződéssel hiszi, hogy a dialektika törvénye szerint a proletárdiktatúra az utolsó elnyomott osztály felszabadulását, minden elnyomatás megszűnését, a béke és emberség uralmának eljövételét fogja hozni. Ennek megfelelően az „örök békéért” alkalmazandó erőszak nem nyugtalanítja, annál kevésbé, mert az etikát ekkor még a mindenkori társadalmi erőviszonyok produktumának fogja föl. Beáll a sorba, minthogy azonban a népgyűléseken elhangzó szónoklatait a munkások hideg közönnnyel, visszautasítón fogadják, arra a következtetésre jut, hogy az agitáció során a marxizmus tudományos előadása helyett inkább az osztálygyűlölet szítására kell törekedni. Ebből aztán derekasan ki is veszi a részét. Rejtekhelyéről gyűlöletből izzó,

lázító, bosszút ígérő felhívások tömegét küldi ki a városba, ahol a járókelők nap nap után borzadva olvassák a kiragasztott véresszájú röplapokat.

Miután a diktatúra ellenállás nélkül megvalósul, s az eddig rejtőzködők magukhoz ragadják a hatalmat, Sinkó Ervin azonnal kétségek előtt találja magát. A diktatúrától „minden vonalon való megújíthatóságot, tisztább, emberibb, őszintébb közszellemet” remélt, ehelyett azonban „megalkuvás, hazugság, kicsinyes reálpolitika kezdődött, régi emberekkel, régi módszerekkel”. Már a munkástanácsok tagjainak megválasztása is a bürokrácia jegyében történt. A kormányzótanács és a pártvezetőség önhatalmúlag összeállította a névsorokat, egyik napról a másikra kiírta a választásokat, a munkások pedig gépiesen az urnákhoz járultak, s bedobták a nélkülük kialakított listákat. Az ekképpen lebonyolított választások természetesen kedvezőtlenül hatottak vissza a tanácsok munkájára. Sinkó már a fővárosi 500-as munkástanács első ülésén megütközve észleli, hogy a tagságból szinte teljesen hiányzik „minden nagy és komoly szándék, tiszta, önzetlen munkakészség”. A felszólalók nagy többsége retorziót, kegyetlenséget követel, és elvárja, hogy a diktatúra „hivatalt, tekintélyt, intéző bizottsági tagságot juttasson” neki. Vidéken persze még sivárabb a helyzet. A munkástanácsok ott a „személyi indulatok korlátlan kiélési lehetőségével azonosítják” a diktatúrát, összevissza intézkednek, hatalmi túlkapásokra ragadtatják magukat, főleg „régii ellenségek rovására”, s cselekedeteikkel egy „rettetenes korrupció” terjeszkedéséről tesznek bizonyosságot.

Sinkó megriad a fejlemények láttán, s mindinkább keresi azoknak az entelektüeleknek társaságát, kik tudatos etikai döntés alapján vállalták a diktatúrát. Éjszakába nyúló beszélgetéseket folytat Lukács Györggyel, melyeknek során „szüklátkörű materialisztikus életfelfogása” lépésről lépésre leépül. Lukács, elsősorban *Taktika és etika* című tanulmányára támaszkodva, azt bizonygatja, hogy a proletariátus osztályküzdeme nem pusztán osztályküzdelem, hanem az emberiség felszabadulásának, az emberi történelem igazi kezdetének eszköze. Ahhoz azonban, hogy a munkásság a rá váró szerepet betölthesse, a proletár osztályöntudatnak előbb öneszméletre kell ébrednie. Sinkó számára ennél is fontosabb, amit Lukács az egyéni lelkiismeret és a taktikailag helyes kollektív cselekvés relációjáról kifejti. Lukács ugyanis nemcsak arra hívja föl a figyelmét, hogy az adott történetfilozófiai pillanatban nincs etikai semlegesség és pártatlanság, mert „aki nem akar cselekedni, annak nemcselekvése is lelkiismerete elé tartozó tett”, hanem arra is, hogy a bűnt bizonyos helyzetekben egyszerűen nem lehet elkerülni. Két bűn között választva az egyén akkor választ helyesen, ha „alacsonyabb rendű énjét áldozza fel a magasabbrendű, az eszme oltárán”, amely eszme „mint a világtörténeti helyzet parancsa, mint a történetfilozófiai hivatottság őlt testet”. Ebből logikusan következik, hogy „gyilkolni nem szabad, feltétlen és megbocsáthatatlan bűn, de elkerülhetetlenül szükséges;

nem szabad megtenni, de meg kell tenni”. Más szóval: „csak annak gyilkos tette lehet – tragikusan – erkölcsi, aki tudja, megingathatatlanul és minden kétséget kizáróan tudja, hogy gyilkolni semmi körülmények között nem szabad”.

A tragikus erkölcsi cselekvésről kifejtett lukácsi gondolatokat Sinkó mohón magáévá teszi, s maradéktalanul megnyugszik a feltevésben, hogy végső fokon minden gyilkosság és erőszak, amely a diktatúráért történik, jó cselekedet, hogy tehát a Krisztus iránti szeretetből vállalt júdási szerep felemelő. Azt azonban nem veszi észre, hogy a bűnvállalás lukácsi etikája lényegében nem más, mint pátosszal túlhevített machiavellizmus. Mert gondoljuk meg, Marx az emberiség egész „előtörténet”-ét az osztályok dialektikus harcának fogva föl, az utópia és a prófétálás térségére lendült, s nyomatékosan kimondta, hogy a proletárforradalom után az osztályok el fognak tűnni. Próféciáját arra alapozta, hogy a proletariátus öntudatra ébredése következtében az osztályok helyébe nem fog egy másik, ismeretlen társadalmi antagonizmus lépni. A történelmi materializmus igazságai tehát csak a múlt és jelen vonatkozásában érvényesek, mivel a jövő abszolút mértékben érvényteleníteni fogja a társadalmi fejlődés évezredes törvényszerűségeit. A marxista teória tán leggyengébb pontja ez, mert, Camus-t parafrázálva, ha a gazdasági rend határozza meg az elméletet, az esetben az elmélet leírhatja ugyan a termelés múltját, de semmit sem tudhat a jövőjéről. Marx és a marxisták ennek ellenére engedtek a profetizálásnak, megígérték a kommunizmust és posztulátumait, aminek a tudományos módszer vallotta kárát. Jóslásuk csak akkor lehetett volna tudományos, ha felhagy azzal, hogy abszolútumban profetizáljon. Valójában tehát arról van szó, mint ugyancsak Camus észrevételezi, hogy Marx a „lehető legérvényesebb kritikai módszert a legvitathatóbb utópisztikus messianizmussal társította tanában”.

Mivel a marxizmus nem kevesebbre vállalkozott, mint hogy Isten „halála” után a történelmi szükségszerűség új istenének szolgálatában megteremtí a tökéletes társadalmat, érthető, hogy sem Lukács, sem Sinkó nem figyel föl a marxista elmélet kételytámasztó kettősségére. Még kevésbé arra, hogy semmiféle utópia és prófétálás nem igazolhatja mások megalázását, nem igazolhatja az erőszakot és az öldöklést, s épp ezért a bűnvállalás etikája nem etika, hanem az emberi önistenítés rafinált eszköze csupán.

A lukácsi tanítást átmenetileg fenntartás nélkül elfogadó Sinkó Ervin megújult kedvvel fog munkához. A közoktatásügyi népbiztosság megbízásából Világszemléleti osztályt hoz létre, melynek programját is ő maga dolgozza ki. Ebben már megkerülhetetlennek látja, hogy az osztályharc szükségességén túl annak bűnössége is tudatossá váljék a munkásság soraiban. Emellett nyomatékosítja azt is, hogy a „burzsoázia iránti gyűlöletben” egységesült proletariátus szolidaritásába „át kell vezetni az egymásközi krisztusi koncepciójú testvéri-

seget”. Ez utóbbi gondolatot később, Kecskemét városparancsnokaként is föl-fölveti majd beszédeiben és újságcikkeiben. Egy helyütt így fogalmaz: „Pokol volt itt ezen a földön, ördögökké kell lennünk, hogy ezt megváltoztassuk. Ha pedig ez a változás meglesz, akkor angyalokká válunk.” Másutt így szól az egybegyűlt munkásokhoz: „Ördögök leszünk, hogy megszabadítsuk a földet a pokoltól, mert más úr nem lesz, nem lehet ezen a földön, mint a proletár.” A történelmi szükségszerűség új istenét és az evangéliumi hagyományt azonban talán mégis a szentkirályi parasztok pere után kísérli meg legintenzívebben összebékíteni, merőben abszurd képletekig jutva el: „Jön a mi világunk, jönnie kell a mi világunknak, harcon, halálon keresztül az igazi keresztények világának. Harci szó ajkunkon, fegyver a kezünkben és szívünkben a szeretet és a minden dolgozó ember átölelésének a vágya. Krisztus neve ritkán hangzik szánkból, de mi akarjuk a Krisztus világát, mert a mi munkánk nem az ige hirdetése, de megteremtése azoknak a feltételeknek, ahol nem lesz pusztá szó az ige, hanem testté vál, elevevéssé az emberek szívében.”

Hasztalan igyekszik azonban egymást kizáró elemek egybeötvözésével egy olyan új etikát megalapozni, mely az „előtörténet” túlhaladását előlegezné. A diktatúra vezetői nem törődnek az etikai szempontokkal. A sinkói programmal szemben vagy a teljes közöny, vagy a rosszállás álláspontjára helyezkednek, azt bizonygatva, hogy az általa propagált világszemlélet csökkentené a forradalmi lendületet, megbénítaná a vörös hadsereg harcokésztségét, a diktatúra bűnösségének „vehemens hangoztatása” pedig nemcsak hogy igaztalan, hanem egyúttal aláássa az új hatalom tekintélyét, „s a proletariátus forradalmi öntudatát elméleti ködös megvalósíthatatlanságok” felé csábítja. Érthető hát, hogy ezen a téren a következő hetek sem hoznak változást. A népgyűléseken, a sajtóban továbbra sem merülnek föl a diktatúra erkölcsi kérdései, teljes erővel ugyanaz az „osztálygyűlölettől hevített tendencia” uralkodik, mint a forradalom előtti Vörös Újságban.

Kecskeméten aztán Sinkó egészen közléről szemlélheti e „forradalmi” tendencia tobzódását. A börtönök dugig vannak rabokkal, mert mindenkit lecsuktak, akinek „bevádoló haragosa akadt”. Éjszakának idején öregeket, férfiakat és nőket hurcoltak el családjuk köréből, ugyanolyan eszközökkel vallaatva őket, mint tették korábban a csendőrök vagy rendőrök. Akinél ékszert találtak, nyolc-tíz évi fegyházra ítélték. A szesztilalom megszegéséért vagy akár egy „ellenforradalmi kiszólásért” családok munkásokat vetettek évekre börtönbe. Sinkó rémülettel gondol arra, hogy nyilván másutt is így garázdálkodnak az emberek életével és szabadságával. S rémülete csak nő, amikor egy nap a kecskeméti forradalmi törvényszék vádbiztosa azzal áll elé, hogy szabadon kéne már bocsátani azt a bűntelen tizenhat parasztot, akit ő annak idején tizenkét évi börtönre ítélt. A kérdésre, hogy ha bűntelenek, ugyan miért kellett

elítélni őket, a vádbiztos hímezve-hámozva csak annyit felel, hogy döntésének nem volt ugyan oka, de hát meg kellett rettenteni a burzsoáziát. Mindezt csak betetézi Vén András esete. A fiatal, ártatlan csendőrőrmestert a bőrkabátos, állig felfegyverzett Lenin-fiúk, mert nem akarnak „szárazon” hazatérni Budapestre, lelövik, mint egy kutyát.

A történetek hatására Sinkó a szó szoros értelmében megrendül, s „büszke bűnvállalási öntudata” sötétségbe borul. Most már olyan etikai támpontok után kutat, amelyek hathatósan ellensúlyozhatnák a diktatúra ijesztően vastag „előtörténetiség”-ét. Nem véletlen, hogy csakhamar az időszerűségekkel nem kontaminált keresztény hagyománynál állapodik meg, amely, lévén hogy tökéletesen idegen a történelem mechanizmusától, a nagy húsdaráló működésétől, fönnyaradást és tiszta tájékozódást ígér számára az elszabadult kaotikus erők ellenében. A bensővé lényegített jézusi tanítás készítésére radikálisan szembefordul a lukácsi teóriával, s hittel vallja, hogy egyetlen történetfilozófiai szituáció sem „követelheti a jóért a bűnt”, mert csak „az ember az, aki magát bűnbe döntheti”. Ebből a távlatból már világosan látja, hogy a diktatúra „éppen és főként azért veszedelmes az igazi, egyetlen és áthághatatlan erkölcs érvényesülésére, mert erkölcsi páthosszal fűti alá az erkölcs legkategorikusabb parancsainak (. . .) cselekvő megtagadását”. Ha viszont a diktatúrának nincs erkölcsi pátosza, az éppoly veszedelmes, mert „az ölést és erőszakot mint az emberiség »fejlődésének« egyetlen lehetséges eszközt nemcsak eltűri, hanem etnikai megfontolás nélkül helyesli, alkalmazza, szankcionálja”. Egyszersmind ráeszmél arra is, s ez a később megvalósuló szocializmusok mindegyikének alapvető sajtósága lesz, hogy a diktatúrát korántsem a tömegek, hanem a tőlük elvárt osztályöntudat nevében egyének kis csoportja irányítja, annak a jeleként, hogy a proletariátus megjövendőlt öneszméltre ébredése elmaradt, s ismét a klasszikusan embertelen hatalomgyakorlás időszaka következett el. E körülmények folytán Sinkó előtt napnál világosabb már, hogy „minden hatalom hazugságot teremt, képmutatást tenyészt”, következésképpen „semmiféle hatalom, külső erőszak által az emberek jobbakká, igazzá, emberibbé nem válhatnak”.

A diktatúra zordon műve fölött borongva Sinkó természetesen a történelemről is másként eszmélkedik már, mint korábban. A társadalmak kialakulásának és bukásának, az osztályok küzdelmének történetét tévelygő, céltalan rablások és gyilkosságok sorozatának tekinti, amellyel szemben csakis a próféták, Buddha, Szókratész, Epiktétosz és mindenekelőtt Krisztus szuverén benső valósága jelent mértékadó értéket. Krisztus követése ugyanis korántsem téltlenséget, ellenkezőleg, állandó cselekvést és küzdelmet kíván: „mert a casualitásnak magamat alá nem rendelni, csak ez a cselekvés, mert csak ez történik az én döntésemből, más minden »cselekvés«, »aktivitás« csupán a causalitásnak

való engedelmesség, a tétlenségnek egy látszat-cselekvésben megjelenő következménye”.

Rendkívül érdekes azonban, hogy Sinkó, ha súlyos vívódások árán is, de mégiscsak alárendeli magát a kauzalitásnak, s mindvégig kitart a diktatúra mellett. Ennek okát utólag abban látja, hogy ismételten bizonyosságot keresett, a körülményekhez igazodott, márpedig „nem hit az, amely a körülményektől függ”. Hitbéli gyengesége feltehetőleg csakugyan közrejátszott abban, hogy nem tudta döntő lépésre szálni magát, ingadozásának egyik fő okát azonban másutt kell keresni. Csalódottságában Sinkó a proletárdiktatúra csaknem minden negatív jelenségét megnevezi, a történelmi szükségszerűséggel azonban nem mer következetesen szembenézni. Szorongva emlékezik meg a diktatúra kikiáltásának napjáról, midőn „a történelmi szükségszerűség nevében hullámoztak és gyűlöltek az uccákon a tömegek”, ők pedig húszan-harmincan arra készültek, hogy erőszakkal belenyúlnak az emberek életébe, katonának küldik, bebörtönzik vagy akasztófa alá állítják őket. Hogy történhetett meg, hogy egyiküknek sem jutott eszébe: nem a kapitalizmus, nem a társadalmi rend, hanem szülőjük, a történelmi szükségszerűség ellen kellett volna forradalmat kirobbantani, lázong Sinkó, ám magát a szükségszerűséget nem vonja kétségbe. Végül elveti, hallani se akar róla, már-már visszaszorítja a tudatlanságba, de érvényességét nem tudja megtagadni.

Ettől függetlenül nem kétséges, hogy az emlékiratot a diktatúrából való teljes, definitívnek látszó kiábrándulás írta le vele. Nem áll tehát Bosnyák Istvánnak az a megállapítása, mely szerint *Az út* szerzőjében egy „krisztianizmussal betegre bénított író”-t kell látnunk. Hiszen ha valami betegre bénította Sinkót, az semmiképpen sem a jézusi szeretet volt, hanem a dialektika, a történelmi materializmus és szükségszerűség démonikus, fölöttébb fukarnak bizonyult istene.

Más kérdés persze, hogy néhány krisztianus év után Sinkó csakugyan visszalépdél a materiából kipattant új isten zászlói alá. Miután 1926 nyarán „kimondhatatlan szomorúsággal” meg kell vallania, hogy nem hisz már Istenben, gyorsuló ütemben távolodik az evangéliumi hagyománytól. *Middlesex és Utópia* című 1927-es tanulmányában már nagy nyomatékkal emeli ki, hogy a „szocializmus éppoly kevésbé utópisztikus tömegmozgalom, mint ahogy Marx maga nem utópisztikus szellem”. Sőt, Marx az „utópisztikussal gyökeresen szakít, és immanens célkitűzéssel gazdasági szükségszerűségek erejére mutatva vési a teremtő öntudatba egy megfelelőbb termelési organizáció szükségességét”. További néhány év múlva pedig, az *Optimisták* kéziratával is elkészülve már, egészen az ortodox marxizmus pozíciójáig hátrál vissza. *Szemben a bíróval* című 1935-ös emlékiratában már nemcsak azt hangoztatja újra, hogy a „proletariátus győzelmén keresztül vezet az út az emberiség igazi, emberi törté-

nelmének kezdetéhez”, hogy a „proletariátus véres és kegyetlen harc árán, de valósággá fogja tenni a humanizmus eszméit”, s ez okból a „forradalmi erőszak”-ot mielőbb s minden konzekvenciájával vállalni akarja, hanem hátborzongatóan újraforgalmazza a lukácsi bűnvállaló etika alaptételét is, mondván, hogy Korvin Ottó „szeretetből, égő nagy szeretetből ölt”.

Módfelett paradoxális visszakanyarodás ez, melynek szorongató következményei hosszú éveken át éreztetni fogják hatásukat Sinkó Ervin pályáján.

Újvidék, 1998. október 5-én

